

Dupcsik Csaba:

A romák a történelem oktatásában

Történelemtanárok (17.) Országos Konferenciája

2007. október 13-14.

Terestyéni Tamás 2002 őszén végzett egy kutatást arról, hogyan szerepelnek a cigányok a középiskolai történelem- és társadalomismeret tankönyvekben. Miután kizárta azokat a könyveket, amelyekben szerinte témájuk alapján nem is lett volna indokolt a cigányság említése (például mert csak az ókorral foglalkoztak), a mintája 64 történelem- és 10 társadalomismeret-tankönyvre korlátozódott. Úgy találta, hogy a 64 történelemkönyvből 14, a 10 társadalomismeret-tankönyvből pedig 7 tartalmazott roma vonatkozásokat. Ezek a „vonatkozások” ráadásul a legtöbbször nagyon rövidek voltak: 7 könyvben mindössze egyetlen mondatot, 6 másikban pedig egyetlen bekezdést tett ki a hatszáz éve Magyarországon élő, hatvan éve a legnagyobb magyarországi kisebbségnek számító népcsoporttal kapcsolatos szöveg.¹

Tegyük hozzá, hogy a helyzet feltehetően már azóta is javult: egyrészt, a cigányság története megjelent az érettségi tematikában, másrészt, például a történelem érettségire készülők nagy többsége a 20. század történelmét három, azóta megjelent könyvből tanulja, s mindháromban a korábban „megszokottnál” lényegesen többet írnak a cigányokról.² Van még ugyan mit javítani a helyzeten, de a probléma lassan nem annyira a „*nincs miből* tanítani a cigányokról”, mint inkább az, hogy „*hogyan* tanítsunk a cigányokról”.

A történelemtanároknak manapság ugyanis nem annyira tartalmi kérdésekkel vannak problémáik, mint inkább módszertaniakkal: az új érettségi rendszerrel megkezdődött az átállás a kompetencialapú tanításra. Az átállás végrehajtásától függetlenül, az alapelvvel szívből egyet tudok érteni: évszámok, nevek, fogalmak bifláztatásával csak megutáltatni lehet a történelmet, s ráadásul teljesen improduktív módon, hisz’ a bemagolt, de nem használt ismeretek a legjobb fejű diák fejből is kiesnek az érettségi után. Ha viszont készségeket tanítunk, annak képességét, például, hogy tudjon mit kezdeni egy történelmi szöveggel, vagy

---

¹ Terestyéni Tamás: „Középiskolai tankönyvek etnikai tartalmai”, in: Neményi Mária – Szalai Júlia (szerk.). *„Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó Neményi – Szalai, 2005, 283-315.old.

² Bihari Péter – Doba Dóra: *Történelem a 12. évfolyam számára*, Bp., Műszaki, 2006, 65., 136., 200-201., 242-245. old.; Száray Miklós – Kaposi József: *Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam*, Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005, 253-258. old.; Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: *Történelem IV.*, Bp. Műszaki, 2003, 119-121., 137., 148., 234-236., 285-288. old.

hogy felfogja a tanuló, hogy a régmúlt korok embere nem csak abban különbözött tőlünk, hogy nem volt mobilja és bankkártyája, hanem életmódja és gondolkodása egészében – akkor talán jutottunk valamire.

Így olyan ponthoz jutottam el, ami első pillantásra talán ellentétben áll azzal, amit az összes többi előadó hangsúlyozni fog, s tulajdonképpen azzal is, amit más kontextusban én is hangsúlyozni szoktam. Nevezetesen, arról van szó, hogy fel kell fognunk: a romák (részben) *más* kulturális örökség részesei, s más társadalmi világokban éltek, mint a nem cigány többség, s első lépésként nekünk, nem romáknak ezt a másságot kell megértenünk, nem pedig gondolkodás nélkül lenéznünk vagy elutasítanunk. A történelem oktatása során azonban a tanulóknak négy év alatt *más társadalmak* százait fogják tanítani, vagy legalábbis említeni. Az asszírok, az aztékok, a vikingek, a búrok, de akár az ezer, ötszáz vagy százötven évvel ezelőtt élt nem cigány magyarok is annyira „egzotikusak”, annyira *mások*, mint mi vagyunk, hogy ennek háttérben a mai magyar cigányok nem is annyira a „radikálisan mások”, mint inkább a kifejezetten az ismerősek közé fognak tartozni.

Ez a sokszínű másság azonban csak egyik oldala az érmének – a történelemtanításban fontos azt is hangsúlyozni, hogy nem népek, kultúrák, társadalmak összefüggéstelen halmazáról van szó, hanem rengeteg kölcsönhatás érvényesült egy-egy adott korszakban, illetve, hogy egy-egy korszak öröksége szinte sosem múlik el nyomtalanul, hanem tovább él, sokszor szinte észrevétlenül, akár napjainkig. Egy nagyon elterjedt séma szerint a cigányok évszázadokon át őrizték hagyományos életmódjukat, hagyományos kultúrájukat, változatlanul és változhatatlanul, miközben a környező társadalmak többször is átalakultak – ideje belátnunk, hogy ez egy mítosz.

Az új, kompetenciaközpontú történelemoktatásában a forrás nem a tankönyvi szöveg „illusztrációja”, nem „megtanulandó anyag”, hanem az ismeretek fontos, talán legfontosabb hordozója: a tanulókat nem annyira arra kell megtanítani, hogy mi áll egy bizonyos forrásban, mint inkább megtanítani arra, hogyan olvassanak egy forrást és hogyan értelmezzék azt. Szokás azt mondani, hogy a romák „igazi” történelmét nem ismerhetjük meg, mert nem volt saját írásbeliségük, tehát nem maguk írták a róluk szóló forrásokat. Valójában azonban nincs ebben semmi különös, a történelemben ezzel korántsem állnak egyedül. Rengeteg néppel vagy azok bizonyos csoportjaival így volt – az inkáknak éppúgy nem volt saját írásbelisége, mint mondjuk a középkori magyar parasztságnak, ennek ellenére ki tudunk hámozni valamilyen ismereteket a mások által róluk írt forrásokból is – persze csak a kellő óvatossággal, forráskritika alkalmazásával.

Paradox üzenetet kell tehát hangsúlyoznunk: a romák kivételes, különleges nép – de mint ahogy *minden* nép kivételes és egyedi. Nem igaz az elterjedt toposz sem, hogy a cigányság „társadalmon kívül” élt, hogy „történelem nélküli” nép – a történelemben éltek ők is, változott az ő életük is az évszázadok során, mint valamennyi más népé, s ezekben a változásokban bizonyos hasonlatosságokat, párhuzamokat figyelhetünk meg más népekhez képest.

Mi következik a fentiekből a történelemoktatás számára? Elsősorban az, hogy a romákról szóló anyagot ne különítsük el, egyfajta „tematikus gettóba”. Érdemes rendszeresen, akár csak egy-egy utalás, egy-egy mondat vagy bekezdés, egy-egy forrás erejéig foglalkozni a romákkal. *Legalábbis a négy tanév legnagyobb részében* (a 20. század második feléhez érve, amikor a cigányság válik a legnagyobb magyarországi kisebbséggé, természetesen ez már nem elég). Véleményem szerint ezzel, az átlagos középiskolai oktatásban többre jutunk, mintha mondjuk egy külön kurzusban, egy féléven vagy egy tanéven át heti 2-3 órában csak a cigányság történelméről lenne szó.

A továbbiakban meg sem próbálok koherens összefoglalót nyújtani a romák magyarországi történetéről, részint az időhiány miatt, részint azért, mert nem akarom ellopni a többi előadó témáját. Inkább arra törekszem, hogy mozaikokat villantsak fel: hogyan lehet egy-egy forrás segítségével megvilágítani a cigányok történetének egy-egy korszakát vagy egy-egy oldalát.

Vegyük példának okáért azt a „pánikot”, amelyet a cigányok 15. századi felbukkanása keltett Európában. A válogatott szidalmakat, amelyeket a nyugat-európai szerzők zúdítanak erről a keletről bezúdult „nomád népre”, érdemes párhuzamba állítani például azokkal a szörnyűségekkel, amelyeket félezer évvel korábban felbukkant „nomád” magyarokra zúdítottak – nagyon hasonló toposzok és szónoki fordulatok bukkannak elő. Lehet utalni még arra is, hogy ez a korszak a *Koldus és királyfi* (ha még olvasnak ilyeneket a fiatalok; de talán láttak egy filmváltozatot) vagy a véres „csavargóellenes”-törvények Nyugat-Európája, és így tovább. De jobban szeretek a korabeli cigányellenes „pánik” jellemzésére egy olyan, magyar forrást, amelyet Nagy Pálnál találtam – hiába ígértem korábban, hogy nem lopom el előadó kollégáim témáját, elnézést kérek! Ez a kölcsönvett forrás pedig egy részlet Szepes megye 1624. évi statútumából:

„...ezekben a vészterhes s mindenféle veszélyes háborgástól forrongó időkben, mikor minden a veszébe rohanni s fokról fokra fülfordulni látszik, s bármerre nézel,

biztos helyet nem látsz, még a cigányoknak eme egyiptomi nemzetsége is, mely egyébként szájalomra méltó lenne nyomorúságos kóbor élete miatt, fölvévén a csavargók szokását [s nevét is], hajdúk módjára fölfegyverkezve a megye birtokát támadja, a szegény népet fizetésre kényszeríti, s mi megvetésre méltó, a szegény nép lovait ellopja, s a szomszédos Lengyelországba hajtja...”³

Csaknem pontosan száz évvel Mohács, több mint nyolc évtizeddel az ország három részre szakadása után vagyunk. A szöveg nagyon tanulságos: megfogalmazója ugyanis *nem* a cigányok „vérenek”, megváltozhatatlan belső tulajdonságainak nyilvánítja, hogy egyes csoportjaik „csavarognak” és „bűnöznek”, hanem ezt egyértelműen a kor viszonyainak tudja be.

Érdeemes megfigyelni a hajdú-párhuzamot is: a 16-17. század fordulóján ezzel a „kóborló”, „bűnöző”, „társadalmon kívüli” réteggel többet foglalkoztak, mint a cigányokkal, s nem éppen kedvező színben tüntették fel őket. Aztán jött Bocskai István és az ő – mai nyelven fogalmazva – sikeres „komplex programja a hajdúk társadalmi integrációjának erősítésére”. Ennek ellenére „a hajdúk” még 1624-ben is – negatív – viszonyítási alap maradtak.

„Egyiptomi nép” (ez az alapjaiban téves elnevezés őrződött meg például az angol „gypsy” szóban is) – ez is tanulságos, és egyáltalán nem példa nélküli. A fent említett honfoglalás korabeli források például a magyarokat „hunoknak”, „szkítáknak”, „avaroknak”, „türköknek (törököknek)”, „onoguroknak (=”tíz törzs”, török eredetű törzscsoport)” is nevezték. A szakértők szerint még az sem eldönthető, hogy az angol „Hungarian”, a német „Ungarn”, a francia „Hongrois”, az olasz „ungherese” nevekben az „onogur” vagy a „hun” név őrződött-e meg.

Ugorva egy korszakot: általában úgy tekintik, hogy a 18. századi felvilágosult abszolutista uralkodókkal kezdődött az állami „cigánypolitika”. II. József 1783-as rendelete tele van „jobbnál jobb” részletekkel:

„Arra a javaslatra, hogy a cigányok számára tengerparton vagy másutt létesítsenek új telepeket, bizonyára nem akadna elégséges hely. A jóságos királyi akarat az, hogy ezek az emberek ne éljenek egymás között és ne merjék anyanyelvüket használni, hanem válasszák el őket egymástól. Ha eltiltják őket életmódjuktól és anyanyelvük használatától, jobbágyokká és mesteremberekké formálódnak, és ezen módon fokozatosan eltűnik a neve is ezen népnek...”

---

³ Idézi: Nagy Pál: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Kaposvár, a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója, 1998, 138. old.

„Nem különben el kell venni ezen jóságos királyi rendelkezés értelmében a gyermekeiket, mihelyt négyéves korukat betöltik, és nevelésre a parasztokhoz kell adni. (...) ...ő szent királyi felsége jóságosan elrendelte, hogy amíg a gyermekek napi tartásdíját a házipénztárból [a vármegye „kincstára”] kell kifizetni, ezen tartásdíjnak felét vagy harmadát fizetessék meg a szülőkkel, amennyiben azt ezek módja megengedi. (...)”

...a jövőre nézve szigorúan tilos lesz, hogy a cigánylegény cigánytörzsbeli leányt vegyen el, vagyis a cigányok összeházasodni nem merészeljenek...(...)

Mérlegelve azon javaslatot, hogy azoknak a nem cigány leányoknak, akik cigányhoz mennek férjhez, vagy cigány férfiaknak, akik nem cigányleányt vesznek feleségül, fizessenek mátkapénzül 24 forintot a házipénztárból, ámbár remélni lehetne, hogy e révén polgáriasulna e népnél a vegyes házasság, mivel a házipénztár igen meg van terhelve egyéb szükséges kifizetések teljesítésével, vissza kell utasítani a javaslatot...”⁴

A kontextus, amelybe ezeket az intézkedéseket illeszteni kell, nem a cigányok végtelen üldöztetésének története, mint inkább a felvilágosult abszolútizmus „elmélete” és gyakorlata. A „türelmetlen ész”, amely boldogítani akarta az alattvalókat, de tekintet nélkül azok akarataira, szándékaira, érzéseire, érzékenységeire – a hallgatók hallani fognak olyan példákat is, amely „a magyarság”, vagy legalábbis a magát ezzel azonosító magyar nemesség érzékenységét sértették. A fenti forrásokat vagy azok egy részét feltétlenül ezen példák közé kell sorolni, s nem valami külön „cigány-történelem” fejezetbe.

A fenti idézetekben rejlő felfogás egyértelműen azt sugallja, hogy a probléma a romákban van, az ő „kultúrájukban”, az ő hozzáállásukban, mentalitásukban, készségeikben, stb., amelyeket csoportosan gerjesztenek és megerősítenek. A cél a teljes atomizálás, a cigány csoportok – beleértve az elemi csoportot, a családot is – szétbomlasztása és erőszakos átfómálása. Vigyáznunk kell, nehogy anakronisztikusak legyünk, hisz’ II. József azért nem egy 18. századi Sztálin volt, de azért érdemes azon is elmerengeni: az uralkodóban fel sem merült, hogy hasonló „totalitarisztikus” módszerekkel számoljon le mondjuk a magyar nemességgel, amely összehasonlíthatatlanul több problémát okozott politikája számára. Külön hátborzongató, hogy a szöveg még a koncentrációs táborok tervével is eljátszik, még ha természetesen nem is így említi, s csak *gyakorlati okokból*, s nem elvi megfontolásokból veti el.

---

⁴ Mezey Barna (szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban, 1422-1985*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1986, 85-94.old.

Talán nem komolytalankodja el ezt a súlyos témát, de oldhatja a feszültséget, ha végül felhívjuk a figyelmet: jellemző, hogy a kormányzat még az elnyomó intézkedései egy részét is szeretné magával az érintettekkel megfizettetni...

Tanulságosak a hiányok is: egyrészt, fel sem merül, legalábbis a fenti idézetekben, annak a lehetősége, hogy a cigányok helyzete esetleg nem csak saját maguknak, de környezetüknek is köszönhető. Másrészt: annak lehetősége sem merül fel, hogy a cigányok vagy azok egy része már ekkor is le lehetett telepedve, az erőszakos letelepítés már ezért is felesleges. Pedig erre számos adat utal, már a 18. században.

Egy cikk szerint például II. József rendeleteire a szegedi Magistratus válaszul újra meg újra

„kijelentette, hogy az itteni cigányok böcsületes családi életet élnek, nagy része házzal bír, itt lakó és civilisált... (...) Szegeden nem kellett a cigány csimotákat elszedni szüleiktől, mert itt azok már régtől-óta rendes családi életet éltek és egyébként is erős vigyázás alatt állottak. Itt nem kellett mesterségre szorítani őket; inkább a czéhek ellen kellett megvédeni az ő munkálkodásukat és készítményeiknek a vásárokon való árulhatást biztosítani.

Itt nem kellett a sátorokat és földbe vajt gunyhóikat lerombolni, mert hiszen bent a város részeken régi időktől kezdve házakkal birtak, olyanokkal, mint a város szegényebb viszonyú lakosai. Itt nem kellett utálatos és piszkos cigány szokásaiktól eltiltani és munkára kényszeríteni, mivel az itt lakók mindannyian élelmet és keresetet biztosító foglalkozásokkal birtak és bár egy egészen külön álló kasztot képeztek is, szokásaikban, ruházkodásaikban és életmódjukban nagyon alkalmazkodtak a szegedi nép életmódjához, szokásaihoz és ruházkodásaihoz.”⁵

A fenti forrás, sajnos, másodlagos forrás: szerzője összefoglalja az eredeti magisztrátusi iratokat, nem idézi azokat. De így is nagyon tanulságos írásról van szó: egy bizonyos Kovács János jelentette meg három részben az 1895-ös *Ethnographiában*. A szerző a szegedi városi irattár alapján tanulmányozta a helyi cigányok történetét. A cikk azért is érdekes, mert szerzője – mint kora gyermeke – időről időre előítéletes megjegyzéseket tett a cigányokra, de olyanokat, amelyeket aztán az általa bőségesen idézett források egyáltalán nem támasztanak alá. Például azt írta, hogy a cigányok „*rakonczátlan viselkedése és gonosz természete*” sok gondot okozott a városnak – aztán kizárólag káromkodási ügyeket idézett, amelyben – maga is elismerte – súlyosabb büntetések születtek, mint amilyeneket nem

---

⁵ Idézi: Kovács János: „A cigányok Szegeden”, *Ethnographia*, 1895, 187-198, 280-288, 388-393.old.; 281.

cigányok ügyeiben szoktak hozni. Vagy megjegyezte, hogy ekkortájt, tehát a 18. században a cigányok már házakban éltek, a város közepén, amelyek nem különböztek a környékbeli nem cigányok házáitól, majd, hogy valami rosszat is mondjon már, hozzátette: „*de nyughatatlan és állhatatlan természetükre vall aztán, hogy e házat mihamarabb iparkodtak ismét eladni...*”

De a legérdekesebb kép Kovács cikkéből *a cigányok és a munka* viszonyáról rajzolódik ki: nem azért, mintha a cigányok nem akartak volna dolgozni, ahogy az előítéletes gondolkodás villámgyorsan rávágna, hanem éppen ellenkezőleg. A cigány férfiak főleg kovácsolással foglalkoztak, a helybeli nem cigány kovácsok pedig, több mint egy évszázadon át újra meg újra megkísérelték eltiltatni a cigányokat ettől a munkától.

„Becsei József, Kopasz Pál és több gazdák panaszojják: Dinok József cigány kovács munkálkodását, melyre nekik nagy szükségük vagyon – a helybeli kovácsok tilalmazzák. Melyre tekintvén a köz. szükségét és elő adott okokat – szól a magistratusi határozat – említett Czigánynak ebbéli munkák tovább is megengedtetnek.”⁶

Hasonlóképp: miközben a hivatalosságok egészen a 20. század derekáig sopánkodtak a „kóbor cigányok” miatt, akiket „hiába próbálunk letelepíteni”, addig például dualizmus korában egy sor esetet dokumentáltak, amelyek éppen a cigányok letelepedésének megakadályozásáról szóltak. Ezen esetekben vagy cigányok kezdeményezték a letelepedést, s a helyi kormányzatok minden eszközzel próbálták ezt megakadályozni – vagy éppen már régóta letelepedve élő romákat akartak kiszorítani, a település szélére, elkülönült telepekre. A 19. század végétől, 20. század elejétől mind nagyobb „sikerrel” – a közhittel ellentétben a legtöbb faluszéli cigánytelep ugyanis nem ősi képződmény, hanem általában a fent említett korban alakult ki. Sajnos, az ezekről szóló dokumentumok az oktatásba ritkán használhatóak, annyira terjedelmesek és bonyolultak, de tanulmányozhatunk egy érdekes adatsort.

1893-ban végezték Magyarországon az első – és vagy nyolc évtizedig az utolsó – országos cigánykutatást. Érdeemes megjegyezni, hogy a kutatás vezető panaszkodtak, hogy néhány város, elsősorban a főváros, nem bizonyult partnernek, tehát az ottani cigányokat nem sikerült összeírni. Ez pedig azt jelenti, hogy éppen a leginkább beilleszkedett romák a valóságosnál alacsonyabb létszámban szerepeltek a mintában. Ennek ellenére egyértelműen kiderült, hogy a cigányoknak csak egy töredéke él „kóborló életmódot”.

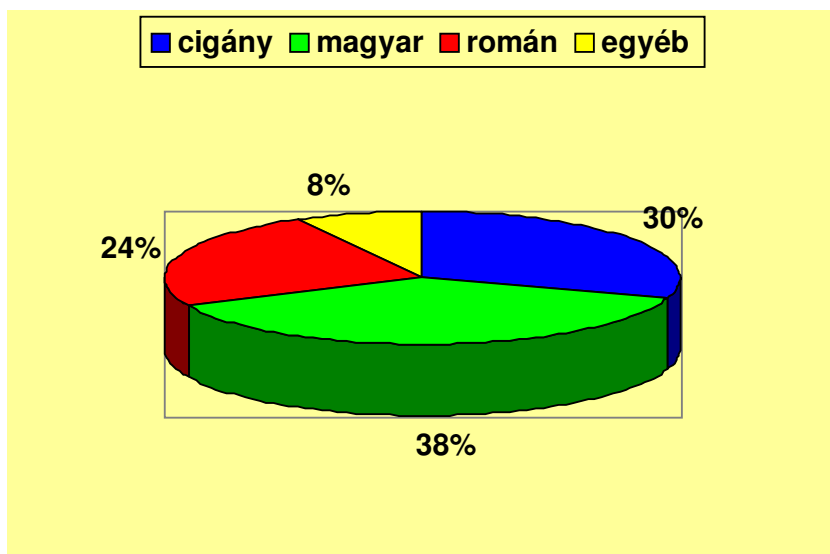
⁶ Id. Kovács, 1895, 284. old.

Letelepedett és vándorló cigányok száma az 1893-as vizsgálat alapján⁷

Tanulságosak az anyanyelvi adatok is.

A cigányok anyanyelve az 1893-as vizsgálat alapján⁸

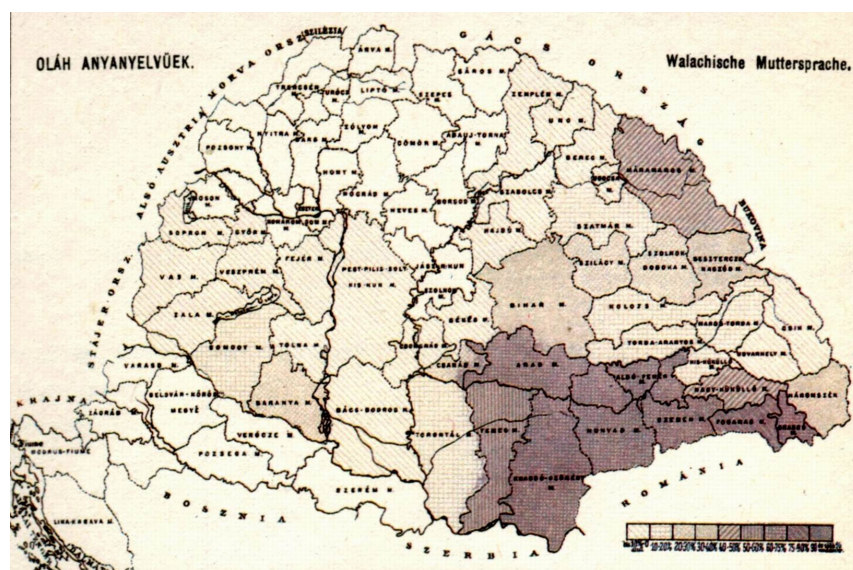
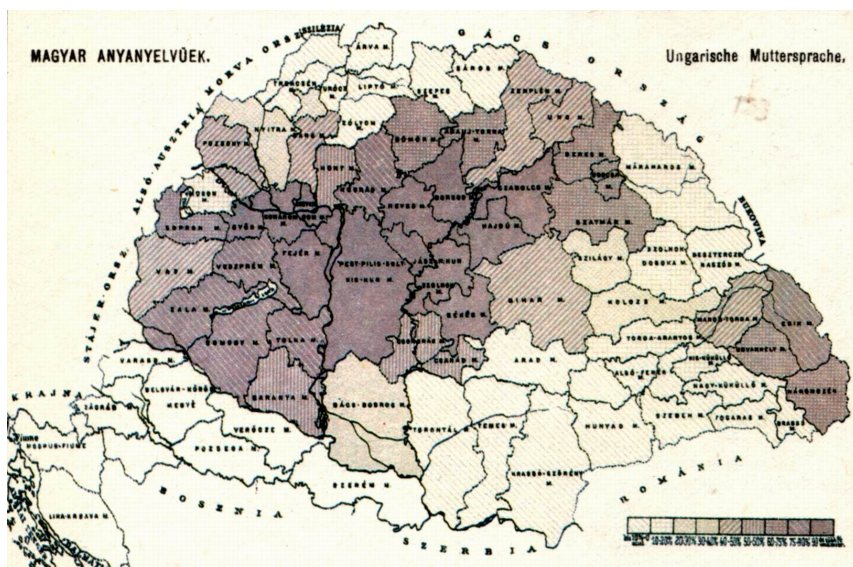

⁷ A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Budapest, Atheneum. Hasonmás kiadás: Pécs, PJPTE, MTA-Soros Alapítvány – Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány, é. n.

⁸ I. m.

Itt azonban fontos megjegyezni: a *történelmi* Magyarországról van szó, ahol „a többség” legalább fele nem magyar anyanyelvű volt. A vizsgálat nyelvi térképeket is készített:

A pontos szám adatok nem is érdekesek, csak az, hogy minél sötétebb színekkel rajzoltak meg egy-egy megyét, annál nagyobb a magyar-, illetve román anyanyelvűek aránya az ott élő cigányok körében. Összevetve a Monarchia korabeli Magyarország nyelvi térképeivel, azonnal szembetűnik: a cigányság többsége az ott élő többség nyelvét vették fel. Ez pedig egyértelműen huzamosabb, több nemzedék óta tartó letelepedettséget valószínűsít.

Ugorjunk egy másik témára, ez pedig a diszkrimináció. A téma felvetésétől nagyon gyakran még a mérsékeltlen előítéletes, vagy a cigányokkal szemben jóindulatúan közömbös nem románok is idegesek lesznek. Pedig a jelenség ettől még létezik, nem „túlérzékeny emberi

jogi aktivisták” találmánya. Az alábbi szövegben az a „szenzációs”, hogy nem egy roma panasolja el, mi történt vele, hanem maga az elkövető:

Interjú egy 62 éves nem cigány önkéntes rendőrrel egy magyarországi faluban, 1982:

„-Egyik este még elmentem a sportpályáig, aztán ahogy jövök vissza, látom, hogy az egyik cigány kapaszkodik a kerítésbe. Láttam, hogy ki, de nem is igen lehetett volna más, legfeljebb még a bátyám...

-A bátyja is szereti az italt?

-Szereti bizony, ő itt van a tanácsnál, hivatalsegéd, és néha úgy beiszik, hogy na, de különben ő nem csinál semmit... Na szóval odamegyek, de ő észrevehetett engem gyorsan, mert elindult. De aztán én utána mentem, rávilágítottam és mondtam neki, hogy na mi van?... Mi köze hozzá! Hát nem annyira közöm van hozzá, csak hát éppen érdeklődtem, mert nem láttam, hogy ki ez, mi ez itt a kerítés mellett. Azt mondja, na miért, mi van ilyenkor?

Tudod, hogy mi van, az, hogy nekem jogom van megkérdezni tőled, hogy hol voltál, tizenegy óra van, és te be vagy rugva, mint a segg. Azt mondja, nekem akkor se parancsolhat maga. Mondom neki, te ne beszélj így, mert megint rád lesz baszva egy csomó pénz. Menjen az utamból, kiabálta, és meglökött. Csuszós is volt az út, aztán nekiestem a kerítésnek.

Na akkor aztán elővettem a gumibotot, mert titokban hordom, hivatalosan nem jár, és adtam neki. Látja, ez van! Az ember este a sötét utcán, bármi történhet vele, de egy szolgálati lámpán meg néha az adó-vevőn kívül semmi se jár. Se fegyver, se gumibot. Hát én nem tartom ezt helyesnek.”⁹

Érdemes a forrást, mint forrást elemeztetni a tanulókkal, teljesen a szokásos módon, kérdéseket feltéve: Szerintetek miért gondolta a nem cigány férfi, hogy joga van így bánni a roma férfival? Hogyan vélekedett az önkéntes rendőr [„polgárőrök” a szocializmus korában] a bátyja, illetve hogyan a megszólított roma férfi italozási szokásairól? Figyeljétek meg: tegeznek vagy magázzák egymást a szereplők? Mire utal ez? Tulajdonképpen miért szólította meg az önkéntes rendőr a roma férfit? *„Mert nem láttam, hogy ki ez, mi ez itt a kerítés mellett”* – indokolta ő maga. Mi erről az indokról a véleményed, a forrás alapján?

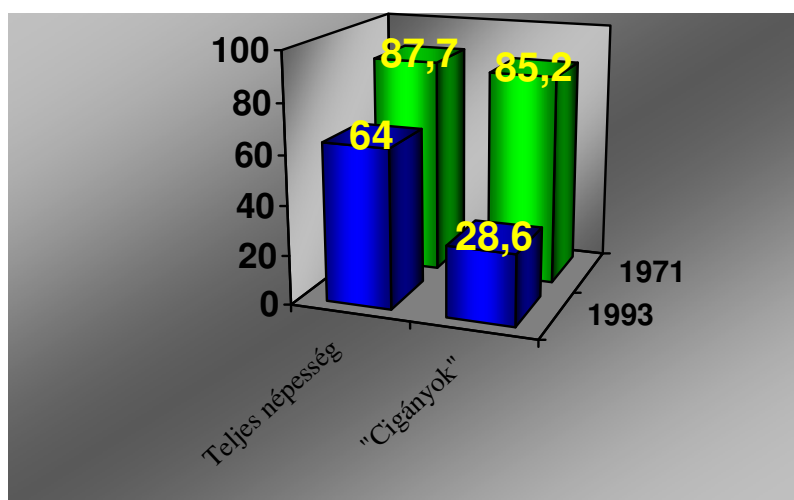
⁹ Babus Endre – Gáti Zoltán – Mészáros Ágnes: „A cigányság helyzete egy magyar faluban”, *Szociálpolitikai értesítő*, 1984/2, 80-126.; 117-118.old.

És végezetül: mit gondolsz, ha valaki gyerekkorától azt tapasztalja, hogy így viszonyulnak hozzá, a rokonaihoz, barátaihoz, közössége tagjaihoz – az hogyan fog erre reagálni?

Még egy utolsó témát említenék, visszaugorva „a cigányok és a munka”-témához, csak egy későbbi korban. Az előítéletes sémák egyik legelterjedtebbike, hogy „nem szokta a cigány a szántást”, magyarul, hogy „*nem akarnak dolgozni*”. Nagyon fontos hangsúlyozni: hogy amikor a magyar gazdasági szerkezetben volt igény a cigányok munkájára, akkor mindig is dolgoztak. A XVIII-XIX. században voltak olyan helyi cigányösszeírások, ahol egész járásokból csak egy-egy felnőttől írták, hogy „koldus” vagy „dologtalan”, a többi családfőnél rendre valamilyen foglalkozás szerepelt. A tragikus korszak a cigányok számára a XIX-XX. század fordulója körül következett be, amikor *már* egyre kevesebb szükség lett a romák hagyományos munkáira, de *még* nem volt szükség rájuk a nagyiparban. Ekkor vált tömegessé körükben a munkanélküliség – becslések szerint az MSZMP KB Politikai Bizottsága nevezetes 1961-es határozata idején a felnőtt cigány férfiak alig egyharmada dolgozott.

Éppen ezért érdemes szemügyre venni az 1971-es Kemény István-féle szociológiai felmérés adatait – összehasonlítva az ugyancsak Keményék által végzett 1993-as vizsgálat adataival:

Foglalkoztatottak aránya az aktív korú férfiak körében, 1971 és 1993 (%)¹⁰

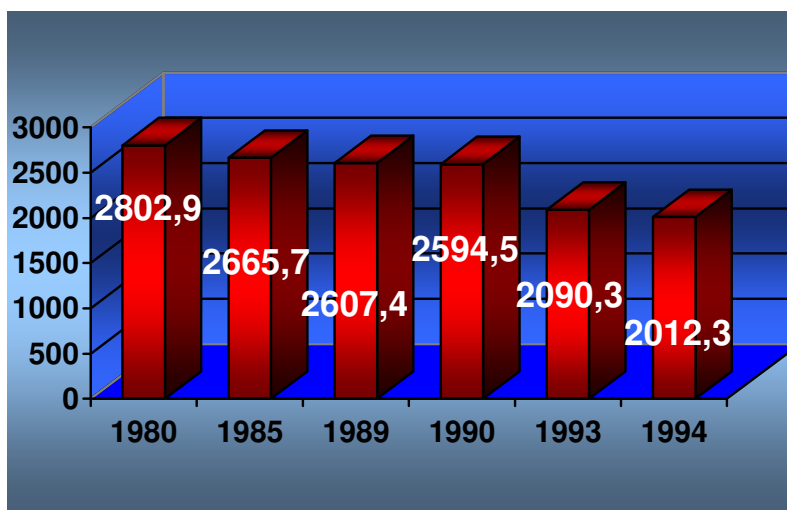

¹⁰ Adatok forrása: Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella. 2004. *A magyarországi cigányság, 1971–2003*, Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 103. old.

Az 1971-es adatok kontextusa az államszocializmus, amelyben az állami vállalatok érzéketlenek voltak a költségekre, így a munkaerő költségeire is. Az állam ún. bértömegszabályozást folytatott, ami azt jelentette: ha egy vállalaton belül jelentős szakképzetlen, rosszul fizetett munkaerő volt, akkor jobban meg lehetett fizetni az elit szakmunkás és – vezetői csoportokat. Ez az ipar mohón felszívott minden elérhető munkaerőt, s miután csökkent a mezőgazdaságból elmenekülők száma, s a munkába álló nők arányát sem lehetett tovább növelni – „felfedezték” a cigányságot, mint az utolsó munkaerőtartalékot. Ez a tömeges és helyi érdek aztán néhány év alatt – ami történelmi léptékekkel nagyon kis idő – felszámolta a cigányok munkanélküliségét.

Ez az érdek azonban egy csapásra megszűnt a piacgazdaság kialakulásával. Érdeemes szemügyre venni az alábbi diagramot is, és összevetni az előzővel:

Az aktív kereső férfiak száma Magyarországon, 1980-1994 (ezer fő)¹¹

1993-ban Magyarországon mintegy 700 ezer kevesebb férfinak volt munkahelye, mint 1980-ban – ez áll a romák jelenlegi tömeges munkanélkülisége mögött.

¹¹ Magyar Statisztikai Évkönyv, 1996, 68. old.